

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK OMILLARI.

**Sufioxunova Gullola
Teshaboyev Dilmurodjon**

Jamiyat taraqqiyotida tarbiya jarayonining ahamiyati beqiyos. Bunda insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, mehnat qilishga undash va bu xatti-harakatini sekin-asta ko'nikmaga aylantirib borish lozim. Bu esa insonning mushohada qilish qobiliyatini tarbiyalaydi, mushohada qilish aqlni peshlaydi, aql ongni saqlaydi, ong esa moddiy va ma'naviy manbaaga aylanadi.

Inson tarbiyasi uzoq muddatli, uzluksiz davom etadigan murakkab jarayon. U tarbiyachi (ota-ona, ustoz-murabbiy, pedagog)lardan doimo xushyorlik, sergaklik, mahorat, bilim talab qiladi. SHu tarzda insonning asta-sekin aqliy salohiyati takomillashib, u komillikka intilib boradi. Bularni amalga oshirish uchun esa tarbiyachi va tarbiyalanuvchidan uzoq davom etadigan mas'uliyatli munosabat, sharaflı mehnat, qunt, iroda va shu kabi axloqiy xislatlar talab etiladi. Insoniy sifatlarning shakllanishida oiladagi, atrofdagi (mahalla, ko'cha, bog'cha, maktab, oliy o'quv yurti), ijtimoiy muhit va tarbiyalanuvchiga bo'lgan munosabat muhim rol o'ynaydi. Ushbu sohada olib borilgan ko'p yillik ilmiy izlanishlarimiz natijalarining ko'rsatishicha, ma'naviy - axloqiy tarbiyaning uzluksizligini quyidagi ko'rinishda olib borish maqsadga muvofiq ekan: ona qornida → oilada → maktabgacha ta'lim muassasasida → boshlang'ich maktabda → o'rta maktabda → O'MKHTda → oliy o'quv yurtida → oliy o'quv yurtidan keyingi faoliyatda.

Tarbiya inson umrining oxirigacha davom etadigan jarayon bo'lib (inson umrining oxirigacha o'rganadi, degan naql asosida tarbiyalanib), doimiy ravishda rivojlanib, takomillashib, komillikka intilib yashaydi. Quyida uzluksiz ravishda olib boriladigan ma'naviy-axloqiy tarbiyaning har bir bosqichini alohida ko'rib chiqamiz.

1. Oilada ma'naviy-axloqiy tarbiya. Bola tarbiyasini ona qornidan boshlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu fikrni bir qator SHarq mutafakkirlari ham ta'kidlab o'tishgan. Bolani tarbiyalash uchun, avvalo ota-onaning o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerak. Faqatgina ham jismonan, ham ma'nan sog'lom ota-onadan sog'lom farzand dunyoga keladi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov sog'lom avlod to'g'risida fikr yuriti

2. b: "Sog'lom avlod deganda, shaxsan men, eng avvalo sog'lom naslni, nafaqat jismonan baquvvat shu bilan birga ruhi-fikri sog'lom, imon-e'tiqodi butun, bilimli, ma'naviyati yuksak, mard va jasur, vatanparvar avlodni tushunaman", deb

ta'kidlaganlar. Ushbu fikrni har bir ota-ona, pedagog, tarbiyachilar tushunib yetmog'i va o'ziga shior qilib olmog'i lozim.

Farzand tug'ilgan kundan boshlab dastlab oila muhitida tarbiyalanadi. Bu davrda bolani to'g'ri ovqatlantirish, to'g'ri parvarish qilish juda muhim. Bir yoshgacha bo'lgan davrda bola o'ziga yaqin kishilarni ko'rganda xursand bo'ladi, rangdor o'yinchoqlarni xush ko'radi. Bu davrda bolani alla, ma'noli erkalashlar, chiroyli o'yinchoqlar orqali tarbiyalab borish lozim. 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalar esa turli o'yinchoqlarni o'ynay boshlaydilar, asta-sekin nutqi rivojlana boshlaydi. Bu davrda bolalar o'yin orqali bir-birlari bilan aloqa bog'laydilar, tasavvur, fikrlash jarayoni shakllanadi. Bu vaqtdan boshlab bolalarga do'stlik, inoqlik, o'zaro hurmat, bir-biriga yordam tushunchalarini sodda qilib tushuntirib borish ahamiyatlidir. Bolalar bu davrda eshitgan narsasini takrorlashga urinadilar, shu sababli bu davrda kattalarning ma'noli so'zlashuvi, yurish-turishi, odobi, o'zaro ahilligi, mehribonligi bola ruhiyatiga ta'sir etadi. Ota-ona yoki tarbiyachilarning bolalarni sevishi, ularning xatti-harakatiga ziyraklik va mehribonlik bilan munosabatda bo'lishi, bolaning sog'lom o'sishiga, odob-axloqli bo'lishiga olib keladi. Bolani lozim bo'lganda maqtash, diqqatini ijobiy faoliyatga tortish, yomon ishlardan ehtiyot bo'lishini uqtirish, axloqsiz so'z va gaplardan uzoqroqda bo'lishini ta'minlash, o'rtoqlari bilan urishmaslik yo'llarini o'rgatish—ularga ma'naviy-axloqiy tarbiya berishda ijobiy ta'sir hisoblanadi.

2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida ma'naviy- axloqiy tarbiya.

Maktabgacha bo'lgan ta'lim muassasasidagi davr bola tarbiyasidagi eng muhim davr hisoblanadi. Chunki, bu davrda paydo bo'lgan taassurotlar izi inson xotirasida umrbod saqlanib qoladi. Bu davr bolaning aqliy va jismoniy jihatdan tez o'sishi, dunyoni bilishga intilishi, atrof-muhitga o'z munosabatini bildirish istagi kuchayib borayotgan davrdir. Ota-ona va tarbiyachilar esa bolalarni to'g'ri o'sishlari, aqliy va axloqiy, ma'naviy, estetik jihatdan tarbiyalashga jiddiy e'tibor berishlari lozim. Buning uchun asosan o'yinlar va ertaklar asosida axloqiy tarbiya berish mumkin, chunki bu yoshdagi bolalar asosan o'yin faoliyatida bo'ladi, o'yinlarning rang -barang bo'lishi va jamiyatimiz maqsadlaridan kelib chiqib tashkil etish juda muhim.

3. Boshlang'ich ta'limda ma'naviy-axloqiy tarbiya. Boshlang'ich ta'limda bola hayotida yangi, qiziqarli va muhim davr boshlanadi. Chunki, bola maktabga kelgach yangi muhit, yangi tartib-qoida, yangi talablarga duch keladi. Bu davrda bolalar hali o'yin faoliyatini to'liq tark etmaganligini inobatga olib, o'tiladigan dars mashg'ulotlarini qiziqarli qilib olib borish lozim. Bu davrga kelib bolaga tarbiyaviy ta'sir yo'llari bir muncha aniq va tizimli ravishda bo'lib qoladi. Chunki endi xususan

odobnoma darslari o'tila boshlaydi, bundan tashqari boshqa fanlarda ham muntazam ravishda axloqiy tarbiya berib boriladi. Endi bolalar asta-sekin nima yaxshi-yu, nima yomon ekanligini, bunyodkorlik nima-yu, vayronkorlik nima, ijobiy va salbiy xislatlar qanday ekanligini, qanday fazilatlarga ega bo'lish lozim-u, qanday qusurlardan xoli bo'lish lozimligini anglay boshlaydilar. Bu davrda turli to'garaklarni uyushtirish ham o'zining ijobiy natijalarini beradi. Bunda o'qituvchining pedagogik mahorati, bilimi, umuman pedagogik faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Bola shaxsining kamol topishida doimiy ravishda muhitning ta'siri sezilib turadi. Muhit – bu insonga ta'sir etuvchi tashqi voqea-hodisalar yig'indisi hisoblanadi. SHunday ekan, yuqoridagi uzluksiz tarbiya jarayonida muntazam ravishda tarbiyalanuvchida tashqi voqea-hodisalar o'zining ijobiy yoki salbiy ta'sirini o'tkazib turadi. Buning uchun esa tarbiyalanuvchidagi o'zgarishlarga ota-onalar va tarbiyachi, o'qituvchilar doimiy ravishda e'tiborli bo'lib, tashqi muhitning salbiy ta'sirini oldini olib, ijobiy ta'sirlarni rivojlantirishga harakat qilishi va erishishi lozim.

Insonni har tomonlama tarbiyalash insoniyatning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o'rgatish, ularni komillikka yetaklash yo'llari, qonun-qoidalarini izlaganlar. Ma'rifatli va ma'naviy komil insonni tarbiyalash “O'zbek xalq pedagogikasi”ining asosiy maqsadidir hamda uning bosh masalasi va mavzusi tarbiyadir. Tarbiyadan keng ma'no ta'lim rivojlanishi, ma'lumot bilan bog'langan holda barkamol insonni voyaga yetkazishdir. Bu o'z navbatida insoniyat yaratgan ilmiy-ma'naviy boyliklarga, insonning o'ziga yangicha munosabat, yondashuvni yuzaga keltirdi. Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: “Fuqarolar endi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning ishtirokchisi, bajaruvchisigina emas, balki bunyodkori va tashkilotchisi hamdir”⁶⁶.

“O'zbek xalq pedagogikasi” - bu dono xalqimizning ta'lim-tarbiya, ahloq, odob, insoniy qadriyatlar va uning ma'naviy ustuvorligi, imon-e'tiqodi, butunligi sohasidagi dunyoqarashi, ommaviy faoliyati, usullari, an'analari, tajriba xulosalarining lo'nda, bag'oyat teran, donishmandnoma tarzda ifodalanishidir.

Umuman, “O'zbek xalq pedagogikasi” xalqimizning asrlar osha o'z hayotiy tajribalari, farzandlar kamoloti borasida tutgan udumlari, sa'y-harakatlari, yo'l-yo'riqlari, aql-zakovatlari natijasida yaratilgan meroslar majmuasidir.

Hozirgi kunning eng dolzarb muammolaridan biri ta'lim tizimiga “O'zbek xalq pedagogikasi” an'analarini kiritishdir. CHunki bu milliy istiqlol mafkurasini yaratishda asos bo'lib xizmat qiladi. Bunga erishish uchun:

⁶⁶ Каримов И.А. Ўзбекистон келажаги буюк давлат. “Ўзбекистон” нашриёти. Тошкент, 1992 й.

- yosh avlodni milliy odob-axloq tarbiyasida folklor, shuningdek, qadimiy qadriyatlarimizda ifodalangan milliy va umumbashariy xislat, fazilatlar asosida tarbiyalashga erishish;

- ta'lim tizimini mukammallashtirish;

- xalq og'zaki ijodining barcha shakllaridan ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida unumli foydalanish;

- o'zbek xalq pedagogikasining xalq an'anaviy sporti, jismoniy tarbiya va folklor o'yinlarining, jumladan bayram-sayllarining, yoshlar jismoniy, aqliy, axloqiy tarbiyasi, baquvvatligi, chaqqonligi, epchilligini ta'minlash uchun xizmat qiladigan an'analardan to'g'ri va oqilona foydalana bilishdir.

Inson o'ziga ilk bolaligidanoq singdirib borilgan hayotiy qoida mezonlarga ega bo'lmasa, o'z-o'zini hech qachon anglay olmaydi. Bu-yaxshi, bu-yomon, chiroyli-xunuk, aqlli-beaql, tartibli-tartibsiz singari shunchaki oddiy, hayotiy tushunchalarni ham kezi kelganda aytib, tushuntirib berolmasligi tabiiy. Balki u yoshligida eshitgan oilasi va ustozlari tomonidan qaysidir yo'l-yo'riqlarni, nasihatlarni qalbiga jo qilib, kamol topib borgandagina ota-onaning orzu-umidlarini, Vatan istagini chinakam ma'noda ro'yobga chiqara olishga qodir shaxs, Vatanning haqiqiy farzandi bo'lib voyaga yetadi.

Oiladagi farzandlar, maktabgacha ta'lim muassasalardagi tarbiyalanuvchilar, uzluksiz ta'lim tizimidagi o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirib yuksaltirmasdan turib jamiyat ma'naviyatini, xalqimiz hayoti va turmush tarzini ham samarali yuksaltirib bo'lmaydi. Bu borada, ya'ni bolalarga ma'naviy tarbiya berish jarayonida xo'ja ko'rsinlikka yo'l qo'yib bo'lmaydi, aks holda tarbiyada g'oyaviy bo'shliq paydo bo'ladi va natijada yoshlarimiz orasidan ishyoqmas, dangasa, loqayd, manqurt, qo'pol muomalali, tanbal, chaqimchi, rahmsiz, mehr-oqibatsiz, uyatsiz, andishasiz, yolg'onchi, g'iybatchi, vatanfurush, nomard, o'zgalarning muvaffaqiyatlarini ko'ra olmaydigan ichi qora, yuzsiz, faqat o'z manfaatini ko'zlovchi, poraxo'r, giyohvand, chekuvchi, yovuzlikni odat tusiga kiritgan, mas'uliyatsiz, maqtanchoq, surbet kabi illatlarga ega bo'lgan yoshlar chiqib qolishi mumkin. SHu sababli ma'naviy jihatdan barkamol inson tarbiyasini oiladan, maktabgacha ta'lim muassasasidan, ya'ni yoshligidanoq boshlashga to'g'ri keladi. CHunki, bu davrdagi tarbiya xuddi daraxt tanasiga yozilgan yozuv daraxt bilan bab-baravar kattargani kabi yoshlarning keyingi faoliyatida ham ma'naviy tarbiyaga oid bilimlari yuksalib boraveradi. Bunda farzandlarimizni yoshligidanoq to'g'rilikka, halollikka, poklikka, vatanparvarlikka, insonparvarlikka, ezgulikka, mehnatsevarlikka, xalqparvarlikka, adolatlilikka, mehr-oqibatlikka, mehr-shafqatlilikka, or-nomuslikka, sharm-hayolilikka, ziyraklikka, xushmuomalalikka, odoblilikka, jonkuyarlikka, fidoyilikka, kamtarlikka, dilkashlikka,

sabrlilikka, mas'uliyatlilikka, tashabbuskorlikka, intizomlilikka, xushxulqlikka, mustaqil fikrlashga, mehribonlikka, o'zini erkin tutishga, faollikka, odamlarga hurmat-e'tibor bo'lishga o'rgatib, ularni axloqiy jihatdan yuksak qilib tarbiyalash ma'naviy barkamol inson tarbiyasining dastlabki asosiy bosqichidir.

